

РЕЦЕНЗИЯ

от доц. д-р Павлин Петров Събев,

ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, Православен богословски факултет

За дисертационния труд на **Петко Господинов Чолаков**,

ПОСЛАНИЕТО НА СВ. АП. ПАВЕЛ ДО ФИЛИМОН КАТО БЛАГОВЕСТИЕ НА ПОМИРЕНИЕТО

За присъждане на образователната и научна степен „доктор“ в професионално направление 2.4 Религия и теология (Св. Писание на Новия Завет)

Сведение за докторантурата и докторанта

Настоящата процедура е открита след решение на Факултетния съвет на Богословския факултет от 17.12.2020 г., протокол № 4 и последваща заповед на Ректора на СУ „Св. Климент Охридски“ № РД 38-621/23.12.2020 г. Рецензията е изготвена въз основа на ректорската заповед и на Протокол № 1 от електронно проведено първо заседание на научно жури на 19.01.2021 г., Т. 3. Считаю, че процедурата е организирана при спазване на всички законови изисквания.

Петко Господинов Чолаков има бакалавърска (2011-2015) и магистърска степен („Българско средновековие - държава, общество, култура“) (2015-2016) по История в СУ „Св. Климент Охридски“. В периода 01. 2017 – 01. 2020 е докторант по Свещено Писание на Новия Завет (зачислен със заповед на Ректора № РД 20-85/12.01.2017 г.). От 01. 2017 до момента е бизнес анализатор в сферата на логистиката в Онпросес Технолоджи България ЕООД.

Данни за дисертацията и автореферата

Рецензираната дисертация се състои от предговор, увод, три глави, заключение, библиография (183 заглавия), справка за научните приноси, списък на съкращенията в труда, списък на публикациите по темата на дисертационния труд. Общият обем на труда е 164 страници. Приложена е и декларация за оригиналност.

В *предговора* дисертантът коментира значимостта на разработената от него тема и изказва благодарност на научния си ръководител и катедра Библиестика за подкрепата.

В *първата глава* са разгледани традиционните за всяко библеистично изследване исогогически въпроси: авторство, адресати, особености на текста и т.н.

Проблематизирането на тези въпроси е необходимо, тъй като очертава историческия и културен контекст на библейския текст. Без очертаването на този контекст много въпроси биха останали неизяснени, а тълкуването на текста рискува да привнесе в него съвременни интерпретации, чужди на повода и целта на неговото написване. Това важи с пълна сила за Павловите послания до църквите. В тези послания изложението на богословските теми винаги има силно присъстваща контекстуална мотивираност: отправени към св. ап. Павел въпроси, конфликти в общността, погрешни разбирания, лъжливи учения и т.н.

Във *втората глава* докторантът е направил екзегеза на текста на Посланието до Филимон. Приносният момент тук е фокусирането върху риторическите похвати за убеждаване. Умело е показано, че те обхващат всички части на писмото: начинът на адресиране, разширяването на аудиторията, до която е адресирано писмото, самото изложение, поздравите в края и дори личният подпис на св. ап. Павел.

В *третата глава* авторът се концентрира върху поставеният в заглавието на труда проблем – „Благовестието на помирението”. Умело са използвани резултатите от анализа в първите две глави. Дисертантът вижда богословската значимост на Посланието до Филимон като „Благовестие на помирението”. Тази сполучлива формулировка придава на краткия текст на Филимон *значение, надхвърлящо неговия исторически контекст и обяснява мястото на това „частно писмо” в канона на Новия Завет.*

В *заключението* докторантът е обобщил резултатите от своето изследване, посочвайки тяхното значение за съвременния прочит на посланието: „актуализация на новозаветния текст чрез практическото му приложение в културната атмосфера на съвременния читател, различаваща се от контекста на оригиналната аудитория през I в.”.

Авторефератът е съставен съгласно изискванията и коректно отразява съдържанието на дисертационния труд.

Публикации по темата на дисертацията

Докторантът има две публикации по темата на дисертацията: първата прави кратък обзор на трудовете на модерните тълкуватели (XV–XIX в.), а втората очертава перспективите пред съвременното изследване на посланието.

Качества на труда, критични бележки и оценка на приносите

Езикът и стилът на писане правят текста на дисертацията четивен. Няма характерното за дисертациите излишно натрупване на странични от темата данни. Текстът е структуриран много добре с плавен преход между отделните глави. Резултатите от изследването в първите две глави са използвани в третата, за да се изведе тезата, че *Евангелието на помирението* е богословския фокус на посланието, който определя и неговото място в канона на Новия Завет. Направеният екзегетичен анализ във втора глава умело показва риторическата стратегия на св. ап. Павел. В третата глава основната тема на дисертацията е представена в ясно изразения еклисиологичен и евхаристиен контекст (с. 98), който авторът успешно е извел от текста на посланието, показвайки разширяването на читателската аудитория, преднамерено използвано от св. ап. Павел. Именно този *еклисиологичен контекст* ни дава възможност коректно да говорим за *Евангелие на помирението*, което надхвърля уреждането на отношенията между двама души – господар и роб. Съгласен съм с констатацията на дисертанта, че „малко трудове тълкуват посланието в широка богословска рамка” (с. 93). Това откроява приносния характер на рецензираната дисертация.

Важна е констатацията, че разбирането за Бога като Отец „не бива да се подценява в богословско отношение” в посланието (бел. 270, с. 97 и основния текст на с. 98), както и, че лексемата *ἀγῶν* „като повтарящ се мотив, който спомага да се съгласуват помежду си отделните части на Филип.” (с. 105), е обвързана с *κοινωνία* (с. 107-108), което задава широкия еклисиологичен и евхаристиен богословски контекст в писмото.

Ще си позволя да направя някои (с оглед на ограничения обем на рецензията) **критични бележки** към рецензията труд, които отразяват моя субективен читателски прочит.

1. В предговора докторантът отбелязва, че е необходим по-задълбочен холистичен анализ на текста на посланието с „оглед на модерните тенденции в науката – интердисциплинарност, систематизиране и критически обзор на гледните точки и пълноценно използване на различните елементи на херменевтиката (езиков, литературен, културно-исторически и богословски анализ)” (с. 8). Това са в общи линии научните подходи в хуманитраното знание (в частност академичното богословие) от поне два века насам и не мисля, че са „модерни тенденции”.

2. Пак в предговора четем: „Силни страни на труда ще бъдат подчертаната интердисциплинарност и обективност при анализа на текста. Като слабост трябва да се отбележи липсата на всеобхватност при разглеждането на проблемите”. Необичайно за мен авторът сам прави в самото начало оценка на силните и слабите страни на своя труд, използвайки бъдеще време (странен избор на глаголно време, който констатирам и на други места в дисертацията – с. 10, с. 25, с. 28, с. 92). Не виждам къде е въпросната интердисциплинарност (спомената и на с. 26 като условие за „най-обективен, детайлен и систематичен поглед”), нито разбирам значението на хиперболата „всеобхватност” в този случай.

3. В заключението на с. 132 дисертантът казва (срв. с. 19, където имаме същото твърдение): „Темите за помирието в името на християнското благовестие и християнската любов са засегнати в науката, но все още липсва изградена концепция по въпроса ...”. Какво трябва да се разбира под израза „концепция по въпроса”? Дали това предполага икуменическа трактовка на помирието в името на християнското благовестие, или засяга етичния въпрос за прошката и помирието между хората в рамките на Евангелието? Второто едва ли се нуждае от „научна концепция по въпроса”, но пък първото би могло да се проблематизира, въпреки, че не виждам каква роля може да има Посланието до Филимон във всичко това.

4. Не съм склонен с лекота да приема хиазъм във Филип. 1:5. Фразата „τὴν ἀγάπην καὶ τὴν πίστιν” съдържа определителен член пред двете думи, но това не ни дава никакво основание да виждаме хиастична структура. Впрочем дисертантът е отбелязал същата стилистика в Кол. 1:4, но не я определя като хиазъм. Насочвам докторанта към същата фраза в Откр. 2:19. Дискусията датира от четири века, поради краткия обем на рецензията бих насочил докторанта към следното: Проблемът за наличието на хиазъм тук е стар и касае разбирането и превода на това място. Двама известни тълкуватели – Лайтфут и Майер са на противоположни мнения. Първият сравнява с Кол.1:4 (където вижда също хиазъм) и приема хиазма: любовта е насочена към светиите, вярата към Христос. Неговият аргумент: промяна на предлозите – от πρὸς (Христос) към εἰς (светиите). Заключение му: очевидно тук се прави разграничение на двете думи във фразата τὴν ἀγάπην καὶ τὴν πίστιν. Лайтфут обаче признава, че това противоречи на логическия ред на изречението. Хайнрих Майер следва логическия ред, т.е. посоката на „вярата“ е както към Христос, така и към светиите. Фактът, че апостол Павел променя предлозите, не е проблем, тъй като според Майер това е характерно за стилистиката на Павел (Майер посочва Рим. 3:20; Гал. 2: 16; Еф. 1: 7). Майер отбелязва,

че вярата в Христос никога не се обозначава с *πρὸς*. Той твърди, че *πίστις* обозначава вяроност и твърдост (срв. Гал. 5:22 и Рим. 3:3). Така *τὴν ἀγάπην καὶ τὴν πίστιν* се отнася, както към „Господ Иисус“, така и към „светиите“. В Кол. 1:4 се казва „ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ“, във Филим. 1:5 „πρὸς τὸν Κύριον Ἰησοῦν“, в двата текста обаче имаме „εἰς πάντας τοὺς ἁγίους“. Проблемът е *как да разбираме πίστις* (нещо на което винаги съм обръщал внимание, вж. Събев, П. Диптих за Савел от Тарс. В. Търново, 2018)? Дискусията ни отвежда до предговора в английския превод King James (от 1611 г.) и коментара там относно използваната пунктуация във Филим. 5. – *запетая след думата любов*, аргументирана с наличието на хиазъм (според Джон Бойс – един от авторите на предговора, който пък се позовава на трудовете на Исак Казаубон); запетаята не само идентифицира хиазма, но и предполага конкретна интерпретация. Впрочем тази запетая е премахната в ревизираните издания от 1629 и 1638. Дори Скривънър, който се интересува от пунктуацията в изданието от 1611, не възстановява запетаята в Cambridge Paragraph Bible от 1873, въпреки че възстановява много други пунктуационни решения на преводачите. Любопитни са разликите в новобългарските преводи на това място (вж. т. нар. Съвременен превод в срв. със Синодалния и ревизията на т. нар Цариградска Библия от 1940).

5. Употребата на *καταλλαγή* в Павловите послания е ограничена. Среща се само в Рим. (два пъти) и 2 Кор. (два пъти) и има силно изразен старозаветен контекст на жертвоприношението, който бих искал да видя по-ясно присъстващ, ако е необходимо да се коментира думата, тъй като тя не се среща в текста на Филим. И не за друго, а защото помирението изисква жертва, в случая Филимон ще трябва да жертва гордостта и предразсъдъците си. За *καταλλαγή* вж. Събев, П. Смъртта на Христос (филологически ескиз върху езика на Новия Завет). – В: Мисъл, слово, текст. Т. VI. Пловдив: Университетско издателство „Паисий Хилендарски“, 2019.

6. В заключението авторът отбелязва: „Важен момент в дисертацията беше опитът за актуализация на новозаветния текст чрез *практическото* му приложение в културната атмосфера на съвременния читател, различаваща се от контекста на оригиналната аудитория през I в.“ (с. 130). Честно казано този момент ми се губи. Къде е „актуализацията на новозаветния текст чрез *практическото му приложение (акцент на рецензента)* в културната атмосфера на съвременния читател“?

Приемам самооценката на дисертанта за **научните приноси** с някои уговорки.

Първата: приносът в световната библеистика ми се струва твърде смело твърдение. Ключовата дума „Reconciliation“, както и риторичният анализ могат да се

открит във всеки добре известен авторитетен академичен коментар и множество публикации, цитирани от дисертанта, например (цитирам тези, които по един или друг повод и аз съм ползвал): коментарите на Eduard Lohse, James Dunn, C. F. D. Moule и Fr. F. Bruce, както и трудовете на N. Petersen и J. MacArthur. Що се отнася до патристичните коментари, достатъчно е да спомена популярната серия *Ancient Christian Commentary on Scripture* (Т. 9: Colossians, 1-2 Thessalonians, 1-2 Timothy, Titus, Philemon). Не виждам какво ново и по-значимо може да се открие в тази посока, освен ако не се проблематизира теза, подобна на тезата на Ф. Баур (спомената от дисертанта на с. 30). Що се отнася до родната библеистика, в нея има толкова много празнини, че всеки новопоявил се труд, който не повтаря вече наличните, е принос и има значение за нас. В това отношение този дисертационен труд има своето място като *цялостен богословски прочит на Филип.*, фокусиращ исагогични и екзегетични бележки в *богословието на посланието (принос е, че авторът показва наличието на такова)*, определено като *Евангелие на помирението*.

Втората: Относно направеният историографски преглед, който по-думите на автора „обхваща целия период от развитието на екзегетиката на Църквата” и който се споменава в първия посочен от него принос, в съпоставка с историографските прегледи, които „се фокусират предимно в модерните и съвременните изследвания, докато на по-ранните трудове се обръща откъслечно внимание”, *бих отбелязал следното:* Не омаловажавам стореното от докторанта, но то е актуално отново преди всичко за нашата действителност, в която наистина няма такъв преглед. Впрочем в дисертацията също има „откъслечно внимание” към ранните автори, към което се отнасям с разбиране. Патристичните коментари перифразират текста на посланието със съответните морални поучения, като нюансите, касаещи житейската ситуация на Филип., са няколко, и авторът на дисертацията е упоменал съществените, т.е. това „откъслечно внимание” е обусловено от характера на „по-ранните автори”. Съвременните изследвания на посланието се концентират върху анализа на риториката и най-общо казано социалните референции в текста – както в историческия му контекст на написване, така и в контекста на съвременните читатели. Тук интерпретаторската фантазия може да се развихри с пълна сила, друг е въпросът колко исторически релевантно е всичко родено от това модерно научно вдъхновение.

Заклучение

Рецензираният дисертационен труд на Петко Чолаков съответства на изискванията на Закона за развитие на академичния състав в РБ и на Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности в СУ. Като имам предвид и посочените приноси, препоръчвам на почитаемото научно жури да му бъде присъдена научната степен „доктор” в професионално направление 2.4 Теология (Свещено Писание на Новия Завет). По настоящата процедура **аз ще гласувам с положителен вот.**

25.02.2021

В. Търново

Доц. д-р Павлин Събев